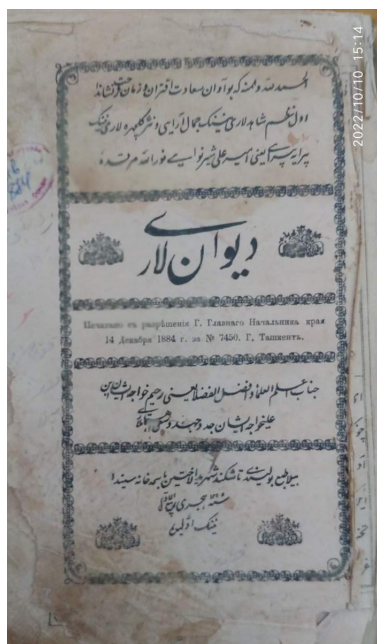
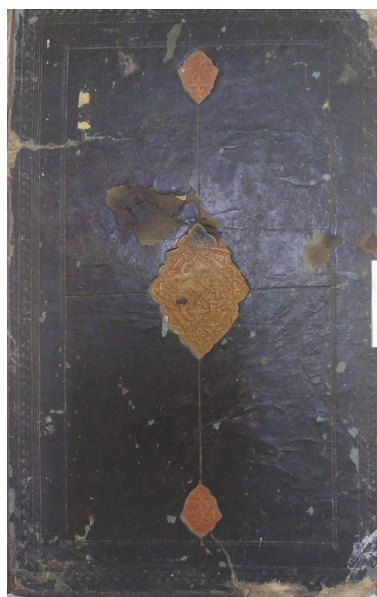

DILNOZA RUSTAMOVA,

O‘zR FA Davlat adabiyot muzeyi tayanch doktoranti

NAVOIY DEVONI TOSHBOSMA ASARINING TAVSIFI

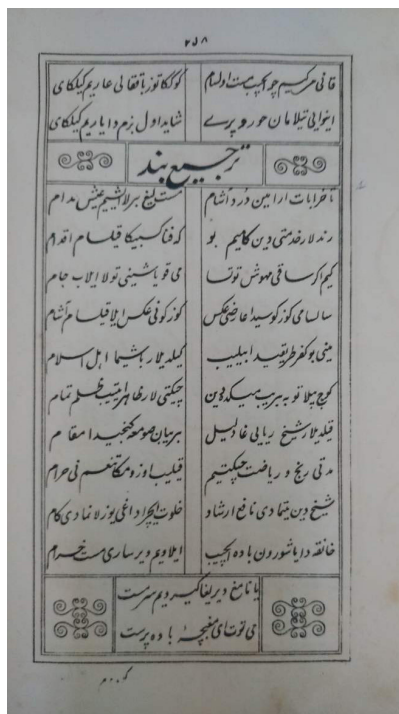
XIX asrning 70-yillaridan boshlab Alisher Navoiy asarlarining toshbosma usulda nashr etilishi mutafakkir adabiy mero-sining keng kitobxonlar orasida ko‘plab nusxalarda yoyilishiga sabab bo‘ldi. Navoiy devonlari asosan Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo‘qon shaharlaridagi matbaachilik korxonlarida nashr qilingan. Ushbu nashrlarning bir qanchasi Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanadi. Jumladan, №874 inventar raqamidan joy olgan Navoiy terma devoni boshqalariga nisbatan ancha to‘liqroq va devonchilik an‘analariga qisman bo‘lsa-da amal qilingan qimmatli manbalardan hisoblanadi.

Terma devon 450 ta g‘azal (2-258-betlar), 2 ta tarji‘band (258-265; 280-284-betlar), soqiynoma (266-268-betlar), 10 ta qit‘a – muqattaot (268-269; 281-betlar), masnaviy (270-279-betlar), 8 ta tuyuq – muhtamalot (282-283-betlar), 7 ta fard – mufradot (287-bet) kabi janrlardan tashkil topgan.

Matn ikki ustun jadval ichiga bitilgan bo‘lib, she‘rlarning oxirgi bayti yoki maqtasi ikki tomoni naqshli to‘rtburchak ichida berilgan. Bu keyingi misralar yangi she‘rlarga tegishlilikini anglatib turadi. Devon kotibning 1 sahifadan iborat xotimasi bilan tugagan.

Kitob “Amir Alisher Navoiy navvarallohu marqadahu devonlari” deb nomlangan. Undagi “Rahimxo‘ja eshon ibn Alixo‘ja eshon – ناشيا مجود يلا نبا ناشيا ا مجود ميجر – jiddu jahdi va sa‘yi ehtimomi bilan ta‘bi bo‘lindi” deyilishiga ko‘ra esa noshirning kim ekanligi anglashiladi.

Devon Toshkent xattotlik maktabini yaratgan, xattotlikning toshbosma uslubi asoschilaridan biri Shohmurod o‘gli Mullo Shohne‘mat o‘g‘li – ملا شاه نعمت اوغلى – tomonidan ko‘chirilgan. Kotibning xabar berishicha, kitob hijriy 1306, ya‘ni milodiy 1888-yilda Toshkentdagi dastlabki xususiy bosmaxonalardan biri – Laxtin matbaasida nashr etilgan.

Kitob muqovasi qattiq kartondan, moshrangli, pastida tamg'asi bor, loklangan. Kitob ancha urnalغان, sahifalari yirtilgan. Ammo bu she'rlarning ravon o'qilishiga mone'lik qilmaydi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, ushbu terma devon boshqa toshbosma nusxalarga qaraganda janrlar va miqdor jihatdan ancha ustun. Devon an'anaviy tarzda basmala bilan boshlangan. Asosiy qismni esa "Badoye'-ul-vasat" devonining ilk g'azali matlasi:

ای نوبهار عارضینک صبحیغه جان برور هوا
اندىن کل و بلبل تابب یوز برک برلا مینک نوا

(*Ey navbahori orazing subhig'a jonparvar havo*

Andin gul-u bulbul topib yuz barg birla ming navo.) –

bilan boshlab bergan bo'lsa, quyidagi fard bilan yakunlangan:

کیشی عیبین یوزیکا قیلما اظهار

تامل ایلا اوز عیبینکنی زینهار

(*Kishi aybing desa, dam urmag'ilkim, ul erur ko'zgu,*

Chu ko'zgu tiyra bo'ldi, o'zga aybing zohir aylarmu?)

Garchi alohida she'rlardan tarkib topgan bo'lsa-da, devonda janrlar tartibi aniq belgilanmagandek taassurot uyg'otadi.

G'azaldan keyin kelgan tarji'band janriga soqiynoma va qit'adan

so'ng yana qayta murojaat qilinadi. Qit'alar ham xuddi shu tarzda berilgan.

Toshbosma devonning aynan qaysi qo'lyozma nusxadan ko'chirilgani haqida aniq ma'lumot yo'q. Ammo she'rlar tarkibidan bir bayt tushib qolishi, baytlar o'rni alamashinishi, yoxud jumla va so'zlar boshqa so'z, sinonimlar bilan almashish holatlari kuzatiladi. Xususan, devonning 9-g'azali sifatida "Badoye'-ul-vasat"dan kiritilgan "Lablaringdin garchi qon" matlasi bilan boshlanuvchi g'azalning 4- va 7-baytlari tushib qolgan:

Yorkim, mundoq nihondur ko'zdinu, men telbamen

Kim degaykim fitna bo'lg'an nasli odamdur manga.

Bu kabi misollar devonda ko'plab topiladi. Ammo XIX asr madaniy hayotida Navoiy devonlarining keng miqyosda yoyilishi kitobxon xalqning mutaffakkir asarlariga yaqinlashishi bu jarayonning nechog'li dolzarb bo'lganini anglatib turadi.